یەکێ لە قەیرانەکانی پۆست مۆدێرنیزم

د. سەباح عەبدوڵلا ساڵح(*)
(ئەمەریکا)

ڕۆژنامـــەی نیـــویۆرک تایمزی ئەمـەریکی لە یەکی دوازدەی (١٩٨٧)دا ئـــەم هەواڵەی بڵاوکردەوە:

«چەند نووســـینێکی پرۆفـیـسـۆرێکی زانکۆی یەڵی ئەمـــەریکی لەناو ڕۆژنامـەیەکی نازیییـەکاندا دۆزرایەوە.»

ئەم پرۆفـیـسـۆرە ناوی «پۆل دی مان» بوو و یەکێ لە برادەرە نزیکەکانی جاک دێریـدا بـوو. لە ســـاڵی (١٩٨٣)دا دی مـــــان بەهۆی شـێـرپەنجـەوە مـرد. دی مان بە ڕەسەن خەڵکی بەلجیکایە. ئەوکـاتەی کـە نازییـەکـان بەلجـیکایان داگیرکرد، دی مان لاوێکی (٢٢) ســـاڵی بوو، زۆر حەزی لە خوێندن و نووسین بوو، بەتایبـەتی لە بارەی ئەدەبی ئەورووپییـەوە. لە ســــاڵی (١٩٤٠) و (١٩٤٢)دا دی مـان چەند نـووســـینێکی لەدوو ڕۆژنامــەی بەلجـیـکیـدا بڵاوکـردەوە، یەکـێک لەو ڕۆژنامانە Le Soir بوو، ئـــەوی تـــریـــان Het Vlaamsche Land بوو. هەردوو ڕۆژنامـەکـە سەر بە نازییەکان بوون.

لەم نووسینانەدا دی مان بەهیچ جۆرێک بە خـراپە باسی نازییـەکـان ناکـات، بەڵام دیارە ڕقـێکی زۆری لە نـووســـەرەکـــانی جوولەکەیە، هەرچەندە زۆر بەباشی باسی فرانز کافکا دەکـات. بەلای دی مـانی لاو، نازییـەت بریتی بوو لە جـۆرە شـۆڕشـێکی پێـــویست بۆ ئەوەی

مرۆڤایەتی لە دەستی جوولەکە و پیلانە جۆر بە جۆرەکانیان رزگار ببێ، هەروەها بۆ ئەوەی رۆحی ئەڵمانی و رۆحی هیتلەری بکات بەیەکەوە. بە لای دی مان، ئەڵمانیا ئەوکات جۆرە ئەرکێکی مێژوویی لەسەر شان بوو بۆ ئەوەی تێکرای ئەوروپا بێنێتە ژێر دەسەڵاتی نازییەکانەوە.

پێش ئەوەی ئەم نووسینەی دی مان بدۆزرێتەوە، بە تایبەتی لە ساڵانی (١٩٧٥- ١٩٨٥)دا، دی مان لەوپەڕی بەناوبانگیدابوو لە ئەمەریکا و رێزێکی زۆری هەبوو لەلایەن مامۆستا و قوتابیانی ئەدەب. بەلای زۆرکەسانەوە دی مان لە بواری تیۆری هەڵوەشاندن لە دێریدا گەلێ پسپۆڕتر بوو، هەروەها ئەگەر دی مان نەبوایە، لەوانەیە ئەم تیۆرە ئەو جۆرە رەواجەی لەسەر نەدەبوو لە زانکۆکانی ئەمەریکادا لە دەوروبەری هەشتاکانەوە. بۆ گەلێ بیرمەند هەندێ لە قسەکانی دی مان شایەنی رێزگرتن بوون، بەتایبەتی ئەم دێرە لە کتێبی «سوودەکانی هەڵە»:

ئەوەی کە تاوانبارە زمانە، نەک ئەو هەڵە فەلسەفییەی کە یەکێک دەیکا.

هەروەک ئەم دێرە روونی دەکاتەوە، مەبەستی دی مان ئەوە بوو کە بتوانێ خۆی بەتایبەت و (نووسەران بەگشتی) لە مەسەلەی ویژدان (conscience) رزگار بکات.

لەم بارەیەوە فرانک کەرمۆد دەڵێ:

«ویژدانی نووسەر بەم شێوەیە کە نووسەر لە بەکارهێنانی ویژدان قەدەغە دەکا».

جا لێرەدا کە ئەو نووسینانەی دی مان لە ساڵی (١٩٨٧)دا ئاشکرا بوون، نەک تەنیا ناوی دی مان، بەڵکو پرۆژەی هەڵوەشاندنیش تووشی قەیرانێکی توند بوو بەلای دوژمنانی دی مانەوە. ئەم نووسینانە بەڵگەن کە دی مان لە کۆنەوە بیری نازیەتی هەبووە، هەروەها لە پاش هاتنی بۆ ئەمەریکا هەوڵ و تەقەللای ئەوە بوو رابردووەکەی بسرێتەوە و بروا بەخۆی و بیرمەندان بهێنێ کە ئەوەی لێرەدا خەتابارە مرۆڤ نییە، بەڵکو زمانە. ئا بەم شێوەیە دی مان بڕوای بەخۆی و گەلێ کەسی تری

لە پاش هاتنی بۆ ئەمەریکا هەوڵ و تەقەللای ئەوە بوو رابردووەکەی بسرێتەوە و بروا بەخۆی و بیرمەندان بهێنێ کە ئەوەی لێرەدا خەتابارە مرۆڤ نییە، بەڵکو زمانە

هێنا کە هەموو جۆرە پەشیمانی و دانپیانانێک بریتین لە شتی بێ سوود و بێ مانا.

دی مان خۆیشی ئەم جۆرە قسەیە دەکا، بەتایبەتی لە کتێبە بەناوبانگەکەی «کوێرایەتی و چاوکردنەوە»:

«من ئەو خووەم نییە لە رابردووم بکۆڵمەوە، هەروەک چۆن بە ئاسانی فیلمی خراپم لەبیر دەچێ، ئاواش نووسینەکانی خۆم لەبیردەچێ، بەڵام لە هەمان کاتیشدا، هەروەکو فیلمی خراپ، هەندێ بەش لە نووسینەکانم وازم لێ ناهێنن و جار بەجار بۆم دەگەڕێنەوە و ئەزیەتی ویژدانم دەدەن».

پێش ئەوەی ئەم نووسراوانە بدۆزرێنەوە کە باسیان دەکەم ئەم جۆرە قسەیە بەلای گەلێ کەسانەوە نیشانەی زیرەکی و دڵپاکی دی مان بوو، ئەم جۆرە قسەیە بۆیان بەڵگەبوو کە هەموو لێکۆڵینەوەیەک بەزمانەوە دەست پێدەکات و لە زماندا کۆتایی دێ و لە دەرەوەی زمان شتێکی ئەو تۆ نییە کە شایەنی ئەوە بێ خوێندەوار خۆی پێ ماندوو بکا. لە کاتی خۆیدا لودویگ ڤتگنشتاین قسەیەکی بەم شێوەیەی لە بارەی فەلسەفەوە کرد، کە لە کتێبە بەناوبانگەکەیدا Tractatus داوای لە خوێندەوار کرد فەلسەفە بە جددی وەرنەگرێ، چونکە فەلسەفە ئەو توانایەی نییە نهێنییەکانی دنیامان بۆ ئاشکرا بکات، بەڵکو تەنیا ئەوە دەزانێ مەتەڵی زمانەوانیمان بۆ دروست بکات.

بەلای دۆستانی دی مانەوە، ئەو هەستا پرۆژەکەی ڤتگنشتاینی فراوانتر کرد، تا وای لێکرد هەموو بیروباوەڕێکی لەناو زمان تاواندەوە و مانای کرد بە شتێکی مەحاڵ، بەڵام کە ئەو نووسینانە ئاشکرابوون، دی مان یەکسەر بوو بە تەنگژەیەکی سەرەکی بۆ ئەو کەسانەی کە لەناو کولتووری پۆست مۆدێرنیزمدا پەروەردە بوون. خاڵی سەرەکی لەم تەنگژەیەدا ئەمە بوو: ئایا ئەم نووسینانە چیمان بۆ دەچەسپێنێ لە بارەی پۆل دی مانەوە؟ هەروەها، چیمان بۆ دەچەسپێنێ لە بارەی تیۆری هەڵوەشاندنەوە؟ یاخود بەشێوەیەکی گشتی چیمان بۆ دەچەسپێنێ لە بارەی پۆست مۆدێرنیزمەوە؟

ئەم پرسیارانە یەکسەر پرسیارێکی ترمان ئاراستە

دەکەن:

ئایا ئەو کەسەی کە ئەم جۆرە پرسیارانە دەکا، چ جۆرە بیروباوەڕێکی هەیە؟ واتە لێرە، هەروەک تێری ئیگلتۆن لە کتێبی Figures of Dissentدا ئەگەر ئەو کەسە بڕوای بە تیۆری هەڵوەشاندن هەبێ، ئایا ئەو کەسە دەتوانێ بەرگری لە پۆل دی مان بکا؟ یاخود ئەگەر یەکێک زۆربەی ژیانی ڕۆشنبیری لە خزمەتکردنی تیۆری هەڵوەشاندندا سەرف کردبێ، ئایا دروستە ئەو یەکە لەسەر چەند نووسینێک کە وەختی خۆی بە لاوێتی نووسیویەتی موحاسەبە بکرێ؟

لە پاش دۆزینەوەی ئەو نووسینانە، لە ئەمەریکا کۆنفرانس لەدوای کۆنفرانس لە بارەی ئەم مەسەلەی دی مان ساز کرا و چەندین کتێب و نووسین لەم بارەیەوە بڵاوکرایەوە. یەکێک لەو کتێبانە ئەمەیە:

«چەند وەڵامدانەوەیەک لەسەر نووسینە ڕۆژنامەییەکانی پۆل دی مان لە کاتی دووەم شەڕی جیهانیدا».

بەلای ئەو دۆستانەی تیۆری هەڵوەشاندن کە لەو کتێبە بەشداریان کردووە، وەکو سامویل ویبەر تمەتی باهاتی و ئەندریێ و ڕمنسکی و ڕۆدۆلف گاشی و چەندانی تر، مەسەلەی دی مان بریتییە لە پیلانێک لەلایەن دوژمنان و ناحەزانی تیۆری هەڵوەشاندن بۆ ئەوەی ناوی ئەم تیۆرە ڕیسوا بکەن. لە باتی لەسەر مەسەلەی دی مان بە وردی بدوێن، ئەمانە بەشێوەیەکی گشتی لەسەر پرسەکانی زمان و مانا دەدوێن، دیسان دووپاتی دەکەنەوە چۆن هەموو بڕیاردانێک شتێکی مەحاڵە، چۆن مانا بەهیچ جۆرێک نایێتە چەسپاندن، چۆن لە بیرکردن بەشێکی سەرەکییە لە ژیانی ئادەمیزاد، چۆن مێژوو بریتییە لە جۆرە ڕۆمانێک، چۆن زمان لەژێر دەسەڵاتی مرۆڤدا نییە، چۆن هەڵە شتێکی ئاساییە.

جاک دریداش لەم کتێبەدا بەشدارە، نووسینەکانی بریتییە لە جۆرە پاڕانەوەیەک کە تێیدا هەوڵ دەدا وردە وردە زمانی پاڕانەوە هەڵوەشێنێ. لە لایەکەوە دێریدا دان بەوەدا دەنێت کە کاتی خۆی دی مان ئەم نووسراوانەی نووسیوە و تێیاندا باش باسی نازییەکانی کردووە، بەڵام لە هەمان کاتیشدا دێریدا هەوڵ دەدا قسەکانی خۆی و دی مان هەڵوەشێنێتەوە بۆ ئەوەی نیشانمان بدا لێرەدا دی مان خەتابار نییە، بەڵکو زمان خەتابارە، واتە: دێریدا هەوڵ دەدا دی مان بەغەدر لێکراو بهێنێتە بەر چاومانەوە. ئا بەم شێوەیە، هەروەکو کوردەواری خۆمان دەڵێن، دریدا خۆی بە گوریسی خۆی دەبەستێتەوە. قسەکانی یەکێک لە عەیبە سەرەکییەکانی تیۆری هەڵوەشاندنمان نیشان دەدا: واتە چۆن بڕیار دان دەبێتە بەشێکی مەحاڵ بۆ دۆستانی ئەم تیۆرە. لێرە مەبەست ئەوەیە مەسەلەی دی مان بخرێتە بن بەرەوە: چۆن دەزانین؟ چۆن دەتوانین بڕیار بدەین؟ کێ مافی بڕیاردانی هەیە؟

بۆ ئەوەی چاکتر لە مەبەستی دێریدا بگەین، بە پێویستی دەزانم هەندێک لە ناونیشانی بدوێم. نووسینەکەی بەم ناوەیە:

«وەکو دەنگی دەریایەکی قووڵ لەناو قەپێلکێکدا: شەڕی پۆل دی مان»

ئەم وشانە ئاماژە بۆ دوو شەڕ دەکەن:

لەلایەکەوە ئەو شەڕەی کە نازییەت دایگیرساند، لەلایەکی ترەوە ئەو شەڕەی کە بەهۆی نووسینەکانی دی مانەوە هەڵگیرسا. هەرچەندە ئەم وشانە ئاماژە بۆ پەلاماردانەکانی نازییەت دەکەن دژی مرۆڤایەتی، بەڵام لە هەمان کاتیشدا نووسینەکە ناهێڵێ نازییەت ببێت بە پرسێکی سەرەکی لە لێدوانەکە. ئا بەم شێوەیە دێریدا ڕێگا خۆش دەکات بۆ ئەوەی شەڕی دی مان ببێتە خاڵێکی سەرەکی لە نووسینەکاندا، لەبەر ئەوەی هەردوو ڕابردوو وەکو بڵێی لەناو دەریایەکی قووڵدا نوقم بوونە، دێریدا دەیەوێ ڕابردووی دی مان بەلاوە بنێ و جەخت لەسەر دی مانی پرۆفیسۆر بکات، بۆ ئەوەی دی مان نیشان بدا کەسێکە زوڵم لێکراوە، واتە بەلای دێریدا دی مان باشی کرد لە دوای هاتنی بۆ ئەمەریکا ڕابردووەکانی خۆی بەلاوە نا و هەوڵێکی زۆری دا لەبیریان بکا، باشی کرد، چونکە بەم شێوەیە توانی تەرکیز لەسەر ئەرکەکانی پرۆفیسۆری خۆی بکا، لێرەدا یەکێ لە قسەکانی پرۆفیسۆر فرێدریک جەیمس شایانی باسکردنی هەیە لەم بارەیەوە:

«لەوانەیە مێژوومان لەبیر بچێتەوە، بەڵام مێژوو ئێمە لەبیر ناکات».

ئا بەم شێوەیە کە باسم کرد دۆستانی

لەوانەیە مێژوومان لەبیر بچێتەوە، بەڵام مێژوو ئێمە لەبیر ناکات

پۆست مـۆدێرنیـزم بەرگـری لە پـۆل دی مـان دەکـەن، بەڵام ئەوانەی کە دانوویان لەگەڵ پۆست مۆدێرنیزم ناکوڵێ، بە چاوێکی تر تەمـاشـای پرسـەکـە دەکـەن، بەلایانەوە ئەو نووسـیـناتەی دی مـان بەڵگەی ئەوەن کـە دی مـان لە کۆنەوە بیروباوەڕی نازییەتی هەبووە بە تایبەتی لە بارەی پرسەکـانی کولتـووری و ڕۆشنبیـرییەوە. واتە ئەمـانە کە تەمـاشـای ڕابردووی دی مـان دەکـەن، دی مـانێکی جیـاوازتر لە دی مانی پرۆفیسـۆر نابینن، بەڵکو هەمان کـەس و هەمـان نووسـەر دەبینن. ئاشکرایە ئەم جـۆرە قسەیە، وەکو قسەکانی دۆستانی دی مان، شێوەیەکی دیکتاتۆری هەیە، چونکە حوکم لەسەر دی مان دەکات بە زمـانێک کـە تێیـدا گـومـان و گـفـتـوگـۆ بێ جێنە. ئەوە لەلایەک، لەلایەکی تریشەوە ناسنامە بە شتێکی چەسپاو حسێب دەکـات، وەکو بەردێک کە بۆ مـاوەی پەنجا ساڵ هەروەکو خۆی دەمێنێتـەوە. ڕاسـتە دی مـانی پرۆفیـسـۆر بەشێکە لە دی مانی بیست ساڵی، بەڵام لە زۆر ڕووەوە دی مانی پرۆفیسۆر دی مانێکی ترە.

جـا لەبەر ئەوە، بـەلای مـن خـاڵـی سەرەکی ئەوە نییە ئایا دی مان خەتابارە یان نا، سـەر بە نازییـەکـان بووە یان نا. بەلای من خاڵی سەرەکی ئەوەیە، ئایا تا چ ڕادەیەک دی مـانی پیـر و دی مـانی لاو ڕوو لێـک دەکـەن و بە هـەمـان نیـگا تەمـاشـای دنیـا دەکەن و بە هەمـان شێـوە تەماشای ئەدەب و کولتوور دەکەن. هەرچەندە دی مانی لاو لە نووسینەکانیدا بە باشی باسی نازییەکان دەکا، لە هەمـان کـاتیـشـدا ئەو زمـانەی کە دی مـانی لاو بەکـاری دێنێ بۆ پرسی ئەدەبی و کـولتـووری زمـانێکی گـەلێک جیاوازترە لە زمانی نازییەت: دی مان داوای سەربەستی دەکـا بۆ نووسـەران، هەوڵ دەدا هونەر لە سیـاسـەت دوور بکاتەوە، بۆ ئەوەی نەهێڵێ هونەر ببێت بە خزمەتکاری سیاسەت. ئەمە بە پێچەوانەوەی زمانی نازییەتە.

بێگومـان، دی مـانی پرۆفـیـسـۆر ئاگـاداری ئەوەبوو کـە دی مـانی لاو جـۆرە هەوڵدانێکی ئایدیۆلۆجی کـردووە لەپێناو خزمەتکردنی نازییەکانەوە، هەڵبەتە، دی مانی پرۆفـیـسـۆر نەیویسـتـووە لەسـەر ئەم ڕابردووە بدوێ. بێگومـان، لە هەمـان کـاتیـشـدا لە توانای نەبووە ئەم ڕابردووە لەکـۆڵ خـۆی بکاتەوە. لەم بارەیەوە پرۆفـیـسـۆر کرستۆفەر نۆرس قسەیەکی بۆ دروست دەکا، لە کتێبی Paul de man: Deconstruction and the critique of Aesthehc Ideology نـــــــۆرس دەڵێ: نووسینەکانی پۆل دی مانی پرۆفیسۆر بریتین لە جۆرە هەوڵدانێکی کپ بۆ ڕووخاندنی نووسراوەکانی پۆل دی مـانی لاو، واتە دی مانی پرۆفیسۆر ڕقێکی زۆری هەبوو لە زمـــانی ڕەها لە تێکەڵکردنی ئەدەب و سیـاسـەت، لە نەتەوەخـوازی هەروەها لە هەمـوو جـۆرە دەسەڵاتێک. یەکێ لە هۆیەکانی ئەم هەڵوێستە ئەوەبوو کە دی مانی پرۆفیسۆر بەدزییەوە دەیویست دی مانی لاو هەڵبوەشێنێتەوە و ڕیسـوای بکا. ئەم قسـەیە ڕێی تێدەچێ: دنیاکەی دی مان دنیایەکی تاریک و بێ تام و بێ زەوقـە. دەشێ ئەمـە هەوڵدانێک بێ لەلایەن دی مـانەوە بۆ ئەوەی خـۆی لە دی مـانی لاو دوور بکاتەوە. واتە نووسـراوەکـانی دی مـانی پرۆفیـسـۆر دەبن بە جـۆرە لێـپـێـچـانەوەیەک لە دی مـانی لاو. ئەم قسـەیە ئەوە ناگـەیەنێ کـە دی مـانی لاو و دی مـانی پرۆفـیـسـۆر بە تەواوی لە یەکـەوە جیـاوازن. لە بارێکی زۆر گـرنگەوە ئەو جـووت دی مـانە وەکـو یەکن، دی مانی لاو لە بارەی سیاسییەوە بیـروباوەڕی ڕاسـتـڕەوی هەبوو دژی سـۆشیـالیـزم بوو، کـەیفی بە شـۆڕش نەدەهات، بەلایەوە هونەر هیچ ئەرکـێکی کۆمەڵایەتی و سیاسی لەسەر نییە، تەنیا ئەرکی خزمەتکردنی خۆی نەبێ. دی مانی پرۆفیسۆریش هەمـان بیـروباوەڕی هەبوو، واتە هەردوو دی مـان خـاوەن هەمـان بیـروباوەڕ بوون لە بارەی شـوێنگەی ئەدەب لە ژیانی کۆمەڵدا.

گرفتی سەرەکی ئادەمیزاد «کردار» نییە، بەڵکو «زمانە»

جا لێرەدا، ئەوانەی کە لەسەر ئەو نووسینانە یاخود لەسەر قسەکانی دێریدا یان لەسەر بیروباوەڕەکانی مارتن هایدگەر، دی مان بە نووسەرێکی نازی دادەنێن، ئەوانە هەڵەیەکی زۆر گەورە دەکەن و هەڵەکەیان گەورەتریش دەبێ ئەگەر بە هەمان شێوە تەماشای پرۆژەی هەڵوەشاندن و بیرۆکەی پۆست مۆدێرنیزم بکەن. بە پێچەوانەی ئەم پرۆژەیە و ئەم بیرۆکەیە، نازییەت بەبێ سـەنتـەر ناحەوێتەوە، بەردەوام هەوڵی ئەوە دەدا سـەنتـەر بەهێز بکات، بەردەوام دوژمنداری لەگەڵ گومان هەیە، حەز لە پەراوێزی ناکات.

زیاتر له هەموو شتێک ئەم نووسینانەی دی مان له بارەی تیۆری هەڵوەشاندن ئەوەمان بۆ ڕوون دەکاتەوە: هەرچەندە ئەم تیۆرە بڕوای بە هیچ سەنتەرێک نییە، لە هەمان کاتیشدا ئەو توانایەی نییە هەموو سەنتەر و بناغەیەک لەناو ببا، دەکرێ بڵێین لەتوانایدا نییە بەرگری لە هیچ سەنتەرێک یاخود بناغەیەک بکات.

بۆ ئەوەی زیاتر ئەم خاڵە ڕوون بکەمەوە، بە پێویستی دەزانم باسی نموونەیەکی تر بکەم لە بارەی نووسین و سیاسەت و تیۆری هەڵوەشاندنەوە لە ساڵی (١٩٨٥)دا دێریدا نووسینێکی دوور و درێژی لە گۆڤاری Gritical Inguiryای ئەمریکی بڵاوکردەوە. لەم نووسینەیدا هەوڵ دەدا لەسەر مەسەلەی ڕەگەزپەرستی لە ئەفریقای باشوور بدوێ. ئەوکات نلسۆن مەندێلا چەندەها ساڵ بوو لە بەندیخانەدا بوو و حکومەتی کەمینەی سپی بەهیچ جۆرێک ئامادە نەبوو ڕێگا بە ڕەشەکان بدات، کە زۆرینە بوون، بەشداری دەسەڵاتگێڕان بکەن. دێریدا وەکو هەموو مافخوازێ، دژی ڕژێمی ڕەگەزپەرستی بوو، حەزی دەکرد ئەم ڕژێمە نەمێنێت.

بەڵام کە دێریدا دەست پێدەکا لەسەر بابەتەکە بدوێ، یەکسەر تووشی قەیرانێکی فیکری دەبێ، چونکە لە بۆ دێریدا وەک چۆن بینیمان بۆ دی مان، گرفتی سەرەکی ئادەمیزاد «کردار» نییە، بەڵکو «زمانە» ئا بەم ئاراستەیە دێریدا کاتێکی زۆر تەرخان دەکا لە لێکدانەوەیەکی وشەییدا لەبارەی وشەی ئەپارتید، تا وای لێ دێ ئەم وشەیە وردە وردە لەگەڵ چەندان وشەی تر تێکەڵ دەبێ و پێوەندی بە ژیانی ڕۆژانەی ئادەمیزاد لە ئەفریقای باشوورەوە نامێنێ. لە سەرەتاوە دێریدا دەڵێ مەبەستی ئەوەیە وشەی ئەپارتید لە تەمومژی زمان ڕزگار بکات و داوا لە هەموو ئادەمیزادێک دەکا دژی ئەم ڕەگەزپەرستایەتییە بوەستێ، بەڵام لەبەر ئەوەی تیۆری هەڵوەشاندن بڕوای بە هیچ بناغەیەک نییە، دێریدا لە باتی ئەم قسانەی خۆی بچەسپێنێ، خۆی دەهاوێتە ناو تۆڕێکی جاڵجاڵۆکەیی و لەناویدا عاسێ دەبێ و ئاگای لەدنیای سیاسەت و مێژوو نامێنێ. هەروەکو نووسەران ئان مەکلنتۆک و ڕۆب نیکسۆن وەڵامی دێریدا دەدەنەوە لە هەمان گۆڤاردا، هەرچەندە نووسینەکەی دێریدا دژی ئەپارتید نووسراوە، ئەم نووسینە لە توانایدا نییە بۆمان ڕوون بکاتەوە لەژێر چ جۆرە بارودۆخێکی مێژوویی و سیاسی و ئابووریدا پرۆژەی ڕەگەزپەرستی هاتۆتە چەسپاندنەوە، یاخود لەبەر چی پێویستە هەموو ئادەمیزادێک دژی بوەستێت.

پرۆفیسۆر ئەلیکس کولنکۆس هەمان جۆرە ڕەخنەی لە دێریدا هەیە:

«بۆ دێریدا هەموو جووڵانەوەیەک دژی ئەپارتید دەبێ بە وسکتی لەناو زماندا بمێنێتەوە و نابێ ڕێگای پێ بدرێ ببێت بە پرۆگرامێکی سیاسی یاخود جۆرە ستراتیژیەتێک.»

هەرچەندە ئەم قسەیە بە دڵی دێریدا نییە و خۆی چاک ئاگادارە لە توانای پرۆگرامەکەیدا نییە دژی ئەم قسەیە بدوێ، چونکە قسەکانی دێریدا لەبارەی ئەپارتیدا تەنیا لەناو زمان دەمێنێتەوە و بەهیچ شێوەیەک ئاماژە بۆ دەرەوەی زمان ناکات. هەروەک دێریدا خۆی دەڵێ:

«وشەی ئەپارتید تەرکیز لەسەر جیاوازبوونەوە دەکات، چونکە خۆی بەجیاواز حسێب دەکات، ئەم وشەیە جۆرە کیانێک بۆ خۆی دروست دەکا کە وردە وردە وای لێ دەکا خۆی بە بنچینە بەشێکی جیاواز ببینێ.»

واتە لێرەدا کێشەی پۆل دی مان و کێشەی جاک دێریدا و کێشەی تیۆری هەڵوەشاندن بە گوێرەی هەمان کۆسپ پەیدا دەبن، ئەویش ئەوەیە کە زمان لە توانایدا نییە مانا بچەسپێنێ. ئا بەم شێوەیە ئەوانەی کە بەرگری لە دی مان دەکەن، بەلایانەوە هیچ کەسێک بە خەتابار ناژمێردرێ، ئەگەر خەتاکەیان تەنیا لەناو زمانەوە پەیدا بووبێ. واتە قسەکانی پۆل دی مانی پرۆفیسۆر و قسەکانی جاک دێریدا لە بارەی ئەپارتید دەبێ بخرێنە چوارچێوەیەکی هزری تایبەتی خۆیانەوە، بۆ ئەوەی مەبەست و شێوەکانیان ئاشکرا بکرێن. ئەم چوارچێوەیەش هەروەکو پرۆفیسۆر دێنس دانەهیو دەڵێ: بریتییە لە بەرهەمێکی کولتووری ڕۆژئاوایی کە لە حەفتاکان و هەشتاکاندا لە قۆناغێکی توندی گومان و بێ باوەڕیدا بوو.

(*) پرۆفیسۆری زمانی ئینگلیزییە لەزانکۆی بلۆمسبیرگی ئەمەریکی.